

A black and white portrait of Angela Vode, a Slovenian writer and activist, looking directly at the camera with a serious expression. The background is dark and out of focus.

Odkrivanje Skritega spomina Angele Vode

A small, lit candle with a warm orange flame, positioned to the left of the author's name.

Gorazd Trušnovec

Angela Vode (1882-1985) je bila slovenska intelektualka, borka za narodne pravice, ukvarjala se je z delavskim pravom, bila je organizatorka gibanja za pravice žensk pred 2. svetovno vojno, pionirka na področju defektologije, živahna feministka in aktivna publicistka, razgledana strokovnjakinja, intelektualka, ki je obvladala pol ducata jezikov in je neposredno sledila mednarodnemu dogajanju, zgled napredne in moderne Slovenke skratka. Kaj je torej zakrivila, da je bila po internaciji v koncentracijskem taborišču Ravensbrück oziroma po koncu 2. svetovne vojne na Nagodetovem procesu (1947) obsojena na dolgoletno zaporno kazen, oplemeniteno s težaškim fizičnim delom, čemur je sledilo trideset let življenja v revščini in anonimnosti?

Težava, ki jo je imel komunistični režim z Angelo Vode – ta z njo povezana zadrega se vleče do današnjih dni – je v tem, da ji ni moč očitati prav ničesar, nobenega greha ni nad njo, ni bila ne izkoriščevalka ne bogataška dedinja, ni bila kolaborantka in izdajalka, ampak dolgoletna zavzeta članica Komunistične partije, iz katere so jo izključili leta 1939, ko je kot edina pri nas (!) protestirala proti sramotnemu paktu med

totalitarističnima tovarišema Hitlerjem in Stalinom. Kljub temu je bila aktivna v NOB in OF, kot najvidnejša predvojna aktivistka je dobila nalogo, naj »pripelje k stvari« čimveč žensk, kar je uspešno počela in poskrbela za celotno podporno civilno infrastrukturo žensk, podobno kot je Edvard Kocbek dobil nalogo, naj po svoji strani vključi v NOB čimveč kristjanov (in tudi Kocbek je bil pozneje deležen podobne hvaležnosti). Kot je ob recenziji knjige *Angela Vode: Skriti spomin*¹ zapisal Bernard Nežmah: »Angela Vode je najtemnejša plat vladavine tovarišev Kardelja, Kidriča, Kraigherja in družčine. Je primer usode intelektualca, ki je mislil s svojo glavo.«

Njena avtobiografska knjiga je čakala na izdajo tri desetletja (že samo okrog usode rokopisa bi se lahko spletel roman), pred slabimi tremi leti pa je v produkciji TV Slovenija po njej nastal igrani film *Angela Vode, skriti spomin* (2009, Maja Weiss). Letos smo dobili še dokumentarni film *Odkrivanje Skritega spomina Angele Vode* (2011, Maja Weiss),

ki združuje arhivsko gradivo in pričevanja trinajstih ljudi, ki so ji bili blizu (od sodelavk, prijateljic in sozapornic do znancev in sorodnikov), med katerimi prevladujejo ženske, vse to pa je kombinirano z odlomki iz prej omenjenega igranega filma. Scenaristka Alenka Puhar in režiserka Maja Weiss sta priče začeli snemati med pripravami igranega projekta, kar je zanimivo (in pohvalno) tudi s produkcijskega stališča – TV Slovenija je tako, če malce poenostavimo, za ceno enega filma, ki je bil že zaradi scenografskih in kostumografskih zahtev ter števila sodelujočih in nastopajočih sicer produkcijsko zelo zahteven projekt, dobila pravzaprav dva.

Samo od sebe se postavlja vprašanje, kaj prinaša ta drugi film, torej dokumentarec, in vprašanje skriva že tudi del odgovora. Projekta sta vsekakor povezana, pri čemer pa so možni različni načini recepcije, *Odkrivanje Skritega spomina Angele Vode* deluje danes kot povsem samostojno dokumentarno delo (z igranimi vložki v funkciji rekonstrukcije resničnega dogajanja, o katerem pripovedujejo priče), in v tej možnosti samostojne recepcije je njegova prvinska kakovost. Po drugi strani pa dokumentarec pravzaprav za nazaj afirmira tudi igrani film *Angela Vode*,

1 Vode, Angela: *Skriti spomin* (ured. Alenka Puhar). Ljubljana: Nova revija, 2004. Gre za prvo žensko pričevanje o socialističnih zaporih v Sloveniji-Jugoslaviji. V množici 25.000 političnih kaznjencev je bila kar četrtina žensk.

skriti spomin, ki je ob svojem nastanku razdelil mnenja in bil deležen precejšnjih kritik, delno na ideološki osnovi, delno pa zaradi lastnih dramaturških pomanjkljivosti (veliko število likov in zgoščenost sekvenc) oziroma tiste kljub globoki tragičnosti intimne zgodbe prevladujoče navijaške transparentnosti, ki je letos, sicer z nasprotnim predznakom, podobno zmotila pri filmu *Stanje šoka* (2011, Andrej Košak)². Ali drugače: prav tam, kjer je spodletelo igranemu filmu o Angeli Vode (torej pri utajitvi nejevere), uspe dokumentarcu, ki s svojim nizanem dejstev in pričevanj ne dopušča umika v fikcijo – prizori, ki so v igranem filmu delovali mestoma karikirano, dobijo s sopostavitvijo izpovedi in arhivskega gradiva shrljivo težo.

Njena pretresljiva osebna zgodba po svoje pooseblja slovensko zgodovino 20. stoletja, obenem pa se (še) skozi dokumentarec – če na tem mestu seveda pustimo ob strani njeno obsežno publicistično delo in se osredotočimo na filmski upodobitvi – izriše pred gledalcem živa oseba, plemenita in rahločutna, študiozna in svobodomiseln, svoje glava, a do konca etična, umirjena, nezamerljiva in dostojanstvena. Kljub temu, da je bila v slovenskih zaporih deležna posebne obravnave z maltretiranjem ter psihičnim in fizičnim izčrpanjem, kakršnega ni doživela niti v Ravensbrücku, svojim mučiteljem ni hotela dati zadovoljstva, da bi se zlomila. »Prav zato, ker so me po zaporih poniževali, ker

NJENA PRETRESLJIVA OSEBNA ZGODBA PO SVOJE POOSEBLJA SLOVENSKO ZGODOVINO 20. STOLETJA, OBENEM PA SE (ŠELE) SKOZI DOKUMENTAREC – ČE NA TEM MESTU SEVEDA PUSTIMO OB STRANI NJENO OBSEŽNO PUBLICISTIČNO DELO IN SE OSREDOTOČIMO NA FILMSKI UPODOBITVI – IZRIŠE PRED GLEDALCEM ŽIVA OSEBA, PLEMENITA IN RAHLOČUTNA, ŠTUDIOZNA IN SVOBODOMISELNA, SVOJEGLAVA, A DO KONCA ETIČNA, UMIRJENA, NEZAMERLJIVA IN DOSTOJANSTVENA.

sem izgubila vsako vrednost kot človek – sem spoznala, da mora prav človek zopet postati merilo vsega dejanja in nehanja. Živ človek, ne abstraktno človeštvo.«

Če je po Ravensbrücku doživela bojkot (objaviti ni mogla niti pričevanja o tamkajšnjem trpljenju in grozotah), je po prihodu iz slovenskega zapora doživela praktičen izbris. Okrog nje je zavladal temen oblak, ni se je smelo omenjati, ni se smela pojavljati, ni se je smelo niti objavljati – kar pa ni motilo njenih nekdanjih komunističnih tovarišic (njene gojenke Vide Tomšič in drugih), da ne bi pri njej za drobiž naročale teoretskih tekstov in jih objavljale pod svojimi imeni. Eno je bilo to, da je njena knjiga *Spol in usoda* (1938) na temo ženske emancipacije naletela na strahovito sovražne napade s strani predstavnikov katoliške cerkve, da so jo zaradi nje javno »grozljivo mrcvarili, poniževali in podcenjevali«, nekaj drugega pa je popolna izdaja s strani nekdanjih tovarišev, soborcev. Gledalec lahko samo osupne, kako skrajno močna osebnost je morala to biti, da je v teh razmerah ostala nezlomljiva. Otoplitev

se je zanj začela šele po Titovi smrti v 80. letih, ko tudi sistemska represija ni bila več tabu, bojkot okrog Angele Vode pa so začele razpirati – ne brez sankcij – Alenka Puhar v Teleksu, Rapa Šuklje na Radiu Slovenija in Franca Buttolo v Novi reviji (vse tri imajo tudi osrednje vloge med pričevalkami v dokumentarcu).

Zakaj Angela Vode danes – in zakaj ne? *Odkrivanje Skritega spomina Angele Vode* je resno dokumentarno delo o pomembni zgodovinski osebnosti. Zgodba njene trnove disidentske poti zagotovo ne bo zastarala, kot ne zastarajo zločini proti človeštvu in genocid³. Njena lekcija za današnji čas pa je v tem, da je bila pred svojim časom, kritična intelektualka, ki so jo bolele krivice in ki ob manipulacijah in lažeh ni mogla biti tiho – in v tem je zgodba njenega poguma, liberalizma in individualizma večna, nadčasna. »Dražje kot ugled, kot ljudje, kot vse na svetu, mi je bila svoboda, svoboda duha, svoboda vesti, svoboda kretanja.« Namesto da bi pogledala stran in trobila v skupni rog, je vztrajala v pokončni drži. V Sloveniji, ki – če si to priznamo ali ne – ostaja plemensko organizirana skupnost, pa je razmišljanje z lastno glavo, mimo interesnih skupin in ideoloških klik, znotraj katerih se posamezniki med seboj mentalno (in kajpak finančno) trepljajo, še danes nezaželeno.

Dokumentarni film *Odkrivanje Skritega spomina Angele Vode* bo predvajan v ponedeljek, 12. decembra 2011, ob 19. uri v Kosovelovi dvorani Cankarjevega doma. TV Slovenija naj bi ga uvrstila na svoj spored v začetku leta 2012.

Angela Vode, skriti spomin

2 Bistvo je povzel že naslov kritike Tine Poglajen, ki piše o filmu kot o »infantilni jugonostalgični paroli«. V: *Ekran*, november 2011, strani 10-11.

3 Za katerega je bil na račun svoje vojne in povojne funkcije leta 2005 ovađen Mitja Ribičič, najstrašnejši zasliševalec Vodetove, vendar je bil pregon zaradi pomanjkanja dokazov opuščen.